

Leon Wachholz – twórca nowoczesnej polskiej medycyny sądowej

Karolina Zamiara

Katedra i Zakład Historii Nauk Medycznych, Uniwersytet Medyczny w Poznaniu

Adres do korespondencji: Karolina Zamiara, Katedra i Zakład Historii Nauk Medycznych, Uniwersytet Medyczny w Poznaniu, ul. Bukowska 70, 60–812 Poznań, e-mail: karolcia@ump.edu.pl, k-zamiara@tlen.pl

Medycyna sądowa do XIX wieku była nauką empiryczną, kazuistyczną i z czasem dopiero zaczęła się opierać na metodycznych badaniach i eksperymentach naukowych [1]. Przełom metodologii nauk lekarskich, jaki miał miejsce w latach 60. XIX wieku, przyczynił się do usamodzielnienia medycyny sądowej [2]. Ten nowoczesny kierunek wykorzystujący ściśle metody naukowe sprowadził medycynę sądową na tory orzecznictwa sądowo-lekarskiego [3]. W Polsce pionierem takiego umiejscowienia medycyny sądowej był Leon Wachholz, traktujący tę dziedzinę jako pomost pomiędzy naukami przyrodniczymi a humanistycznymi [4].

Urodził się 20 czerwca 1867 r. w Krakowie w Burse Jeruzolimskiej. Jego ojciec Antoni był profesorem historii na Uniwersytecie Jagiellońskim (dalej: UJ) i kuratorem Bursy Jeruzolimskiej. Uczył się w gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Od najmłodszych lat wykazywał zamiłowanie do przyrody, co przejawiało się w gromadzeniu owadów, zbieraniu minerałów w trakcie szkolnych wycieczek w Tatry, czego świadkiem był profesor Stanisław Zaręczny. Pasja nakłoniła go do wybrania zawodu lekarskiego opartego na studiach przyrodniczych. Ponadto należał do szkolnych kółek literackich, podczas których rozwijał umiejętności gawędziarskie, narracyjne, recytatorskie i oratorskie. Szczególnie cenił Słowackiego, Goethego, Szekspira. Jego zamiłowanie do wykładów i prelekcji znalazło odzwierciedlenie w wykładach prowadzonych dla studentów. W późniejszych latach był zaprzyjżniony ze współczesnymi czołowymi klasykami literatury polskiej, profesorami Sternachem, Miodońskim, Morawskim, Przychockim. Amatorsko interesował się teatrem od czasów gimnazjalnych. Refleksyjne wrażenia z teatru i opinie na temat artystów opisywał w swoich „Pamiętnikach”. W czasie wolnym od wykładów i ćwiczeń klinicznych uczestniczył w ruchu kulturalnym Czytelni Akademickiej, którą kierowali

Leon Wachholz – the creator a new of forensic medicine in Poland · Leon Wachholz – the creator a new of forensic medicine in Poland. He was discovered new methods and helped the Cracow institution to become a significant research of forensic medicine. Thanks to Professor Wachholz, Polish forensic medicine obtain the renown of the Europe. In 1896-1933 he was Professor of the Jagiellonian University. He was the author of 200 scientific papers of forensic medicine and history of medicine.

Keywords: forensic medicine, Department of Forensic Medicine in Cracow, experimental medicine, medico-legal law.

© Farm Pol, 2010, 66(6): 425-428

jego starsi koledzy: Jaworski, Hoesick, Hubka, a kolejno członkami byli: Wypiański, Mehoffer, Opieński, Maszkowski, Tetmajer, Rydel. Wydział Lekarski ukończył na UJ w 1890 r. i otrzymał tytuł doktora nauk lekarskich [5].

Od 1891 r. był asystentem w Zakładzie Medycyny Sądowej, którym kierował profesor Leon Blumenstock-Halban [6]. Lata 1892–1893 spędził na studiach w Wiedniu z zakresu medycyny sądowej u Hofmanna, psychiatrii u Krafft-Ebinga i chemii lekarskiej u Ludwiga. Rada Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Innsbrucku przedstawiła go w styczniu w 1894 r. jako kandydata na kierownika medycyny sądowej. Po powrocie do kraju w lutym 1894 r. rozpoczął na Uniwersytecie Jagiellońskim habilitację z zakresu medycyny sądowej na podstawie pracy „O znaczeniu wieku na zwłokach z przebiegu kostnienia główki kości ramieniowej”. W rozprawie bazował na materiale 200 zwłok różnej narodowości, mężczyzn i kobiet, Zakładu Medycyny Sądowej w Wiedniu i Krakowie [7], badając zachowanie się chrząstki pośredniej i jamy szpikowej w górnej nasadzie kości ramieniowych. Otrzymane wyniki pozwoliły określić wiek pomiędzy

osiągnięciem rozwoju, a rozpoczęciem zmian wstecznych późnego wieku.

Od października 1894 r. przez rok sprawował funkcję zastępcy profesora medycyny sądowej na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. W październiku 1895 r. wrócił do Krakowa [8], gdzie piastował funkcję zastępcy profesora medycyny sądowej na Wydziale Lekarskim i Prawa UJ, a jednocześnie dowodził Zakładem Sądowo-Lekarskim. W momencie przejścia na emeryturę profesora Halbana we wrześniu 1895 r. został nominowany profesorem nadzwyczajnym, a rok później, mając 30 lat, profesorem zwyczajnym tegoż przedmiotu. Z chwilą przejścia kierownictwa Katedry prowadził interesujące wykłady, łącząc wszechstronną wiedzę ścisłą i znajomość literatury, co przyciągało studentów. Miał predyspozycje do pracy z młodymi ludźmi, potrafił ich zainspirować różnymi dyscyplinami naukowymi [9]. Zasadniczymi kierunkami, jakie sobie nakreślił w swej działalności były: naucza-

nie studentów wydziału lekarskiego prawniczego podstaw medycyny sądowej, zarówno biegłych sądowych, jak i naukowców oraz zdobycie pozycji dla polskiej medycyny sądowej na arenie międzynarodowej. Realizując te założenia powołał do życia zakład na nowoczesnym poziomie, umożliwiającym prace eksperymentalne i badania laboratoryjne [10].

Zastąpił jako pionier nowoczesnego kierunku medycyny sądowej, opartego na zastosowaniu eksperymentu naukowego, dokładnej obserwacji i badaniu materiału sądowego z pomocą ścisłych metod. Prace jego autorstwa przeszły do ogólnego dorobku naukowego, bowiem do dziś się z nich korzysta w dziełach sądowo-lekarskich. Dzięki ogromnej pracy oraz jej efektom, jego nazwisko było znane w kraju i za granicą.

Korespondował z profesorem Pietruskim z Bonn i Knud Sandem z Kopenhagi na temat założenia Międzynarodowej Akademii Medycyny Sądowej i Społecznej, w której został zastępcą przewodniczącego. Korespondował również z profesorem Walterem Brunnem z Lipska w sprawie działalności Rusta w katedrze chirurgii w Krakowie przed powołaniem do Berlina. O tym, jakim był lubianym i szanowanym człowiekiem, świadczy fakt, że jego koledzy, uczniowie w 1926 r. z okazji 35-lecia jego działalności naukowej wydali książkę pamiątkową, która zawierała prace polskich i zagranicznych uczonych. Książka ta stanowiła świadectwo, jakim autorytetem cieszy się osoba profesora Wachholza i jego dorobek naukowy.

Mimo szeregu wypełnianych funkcji, takich jak: wykładowca na Wydziale Lekarskim i Prawa

Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Zakładu oraz ekspert sądowy, znajdował czas na zainteresowania artystyczne. Z przyjacielem Chronowskim spotykał się codziennie w jego kawiarni. Ich spotkania zostały uwiecznione uruchomieniem klubu zwanego „Klubem Chronowskiego”. Odwiedzali go profesorowie Akademii Sztuk Pięknych (Malczewski, Axentowicz, Wyczółkowski, Stanisławski), profesorowie UJ, dziennikarze, architekci, jednym słowem elita umysłowa ówczesnego Krakowa. Malczewskiego tak zaabsorbowały spotkania, że zaczął częściej odwiedzać Zakład Medycyny Sądowej i malować tam studia zwłok. Klub Chronowskiego przychodziło odwiedzać wielu znanych pisarzy (Żeromski, Reymont), artystów (Tetmajer, Rydel). Jak widać w życiu Wachholza były wpisane na stałe kontakty z ludźmi sztuki i kultury. Sam posiadał talent literacki i duszę artysty, którą wykorzystywał w swoich artykułach z dziedziny medycyny i literatury. Można było w nich odnaleźć wiele tropów poetyckich. Swoje wspomnienia i przemyślenia zapisywał w „Pamiętnikach”. Przetłumaczył wiele pieśni i ballad Goethego, pieśni Heinego, Nowalia i napisał zbiór refleksyjnych utworów poetyckich. Był jednocześnie wielkim humanistą, tłumaczem niemieckiej poezji na język polski (Schiller, Goethe).

W 1894 r. został członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie, a w 1901 r. członkiem zagranicznym Towarzystwa Sądowo-Lekarskiego w Nowym Jorku (na wniosek prezesa Clarka Bella). Przez wiele lat aktywnie działał w Niemieckim Towarzystwie Sądowo-Lekarskim. Był czynnym członkiem Akademii Nauk Lekarskich w Warszawie, a od 1930 r. czynnym członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Godność członka honorowego nadało mu Towarzystwo Lekarskie Krakowskie, Lwowskie, Towarzystwo Prawnicze Krakowskie, Polskie i Międzynarodowe Towarzystwo Medycyny Sądowej i Kryminologii. W 1927 r. za osiągnięcia został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1933 r. Złotym Krzyżem Zasługi. W 1938 r. w Bonn został wybrany zastępcą przewodniczącego Międzynarodowej Akademii Medycyny Sądowej i Społecznej. W 1939 r. uzyskał dyplom członka czynnego Leopoldyńsko-Karolińskiej Akademii dla Badań Przyrody w Halle.

Jego dorobek naukowy stanowi ponad 200 pozycji, w tym prace z zakresu medycyny sądowej, prace historyczne, podręczniki i inne. Najwszechstronniejsze publikacje dotyczą tematyki medycyny sądowej, w szczególności teksty toksykologiczne z czasów jego pracy na oddziale chirurgicznym profesora Obalińskiego w Krakowie, np. „*Spostrzeżenia nad narkozą chloroformową*” na podstawie 4057 przypadków, ogłoszona po polsku i niemiecku. Znana była praca „*O potężeniu sinu z barwikami krwi*”, opublikowana w „Przeglądzie Lekarskim” w języku polskim i niemieckim. Wspólnie z Włodzimierzem Sieradzkim

Leon Wachholz zastąpił jako pionier nowoczesnego kierunku medycyny sądowej, opartego na zastosowaniu eksperymentu naukowego, dokładnej obserwacji i badaniu materiału sądowego z pomocą ścisłych metod. Prace jego autorstwa przeszły do ogólnego dorobku naukowego, bowiem do dziś się z nich korzysta w dziełach sądowo-lekarskich. Dzięki ogromnej pracy oraz jej efektom, jego nazwisko było znane w kraju i za granicą.

obwieścił pracę o zatruciu fosforem, strychniną, kwasem karbolowym i zmianach w nich wywołanych w narządzie oddechowym oraz szereg prac eksperymentalnych nad tlenkiem węgla. Badania przeprowadzone z Sieradzkim nad wykrywaniem tlenu węgla stanowiły najcenniejsze odkrycie, opublikowano je w pracy *Przyczynki do rozpoznawania śmierci z zaccadzenia* „Przegląd Lekarski” w 1897 r. [11].

Inną grupą są prace Wachholza i jego współpracowników nad śmiercią z gwałtownego uduszenia i z utonięcia. Badania wykazały, iż osoba tonąca wciąga w przewod pokarmowy i zatrzymuje najwięcej wody w czasie duszności. W 1901 r. opublikował pracę na temat badań eksperymentalnych nad kryształkami heminy. W 1905 r. napisał rozdział w podręczniku Schmidtmanna, dotyczący toksykologii sądowo-lekarskiej.

Dalszy okres jego działalności stanowiły zagadnienia historyczne dotyczące Wydziału Lekarskiego, jego przedstawicieli i szpitali krakowskich. Mnóstwo czasu spędzał w Archiwum Dawnych Akt Miasta Krakowa, w Archiwum i Bibliotece UJ, co zaowocowało ogłoszeniem prac o Ludwiku Tejchmanie, wiedeńskiej szkole lekarskiej, dziejach kliniki lekarskiej w Krakowie. Opublikował dwie monografie: praca „*Szpitala krakowskie*” wydana w latach 1921–1925 w serii publikacji Biblioteki Krakowskiej i *Wydział Lekarski Uniwersytetu Krakowskiego i jej grono nauczycielskie od roku 1364–1918*. Napisał szereg życiorysów i sylwetek wybitnych lekarzy, publikowanych w „Przeglądzie Lekarskim” oraz przygotował życiorysy 24 osób dla *Polskiego Słownika Biograficznego*. Był autorem podręczników skierowanych dla studentów oraz środowisk lekarskiego i prawniczego. W 1896 r. wydał, po objęciu katedry, nakładem Towarzystwa Biblioteki Medyków skrypt pt. „*Wykłady medycyny sądowej*”. W 1899 r. wydano „*Podręcznik medycyny sądowej*”. W 1919 r. wydał podręcznik „*Medycyna sądowa*”, następnie „*Technika sekcji zwłok. Protokół sekcji i orzeczenie*” wspólnie z Ciechanowskim, „*Medycyna sądowa*” wydanie II w 1920 r., „*Psychopatologia sądowa*” w 1923 r., „*Medycyna kryminalna*” w 1924 r. z Olbrychtem, w 1925 r. „*Medycyna sądowa*” wydanie III, „*O zaburzeniach umysłowych u dzieci i młodzieży*” w 1927 r., w 1933 r. „*Medycyna sądowa*” wydanie IV. Najszerszą grupę publikacji stanowiły artykuły o treści społecznej, oceny, sprawozdania z polskiego i zagranicznego piśmiennictwa, polemiki, tłumaczenia, wykłady. Publikacje te są dowodem wszechstronnej wiedzy Wachholza, od medycyny sądowej po literaturę. Funkcję eksperta sądowego pełnił od 1891 r. do końca życia. Wydał kilka tysięcy ekspertyz wraz z orzeczeniami przygotowanymi z polecenia Wydziału Lekarskiego UJ. W „Przeglądzie Lekarskim” w latach 1897 i 1899 wydano kilka orzeczeń Wydziału Lekarskiego UJ, które wzbogacają wiedzę i doświadczenie sądowo-lekarskie [12].

W 1933 r. Wachholz przeszedł na emeryturę z powodu likwidacji jednej z katedr na UJ na Wydziale Lekarskim [13]. Z tego tytułu Wydział Lekarski nadał mu tytuł profesora honorowego. Wykładał jako profesor honorowy na Wydziale Prawa UJ do 1939 r.

Dnia 6 listopada 1939 r. został aresztowany z innymi profesorami w budynku uniwersyteckim przez gestapo i po pobycie w więzieniu na Montelupich, w koszarach we Wrocławiu i na Krowodrzy został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen [14]. Po pobycie w obozie wrócił do Krakowa 8 lutego 1940 r. [15]. Na skutek zapalenia płuc i przewlekłego odmrożenia nóg wiele miesięcy spędził w łóżku. Czując się lepiej, z powodu trudnych warunków materialnych, podjął pracę tłumacza i eksperta sądowego. Jego syn Szczęsny był profesorem prawa administracyjnego na UJ, a córka Józefa docentem filologii romańskiej w tymże Uniwersytecie. Zmarł 1 grudnia 1942 r. z powodu ogólnego wycieńczenia organizmu.

Leon Wachholz (1867–1942) był najwybitniejszym przedstawicielem polskiej medycyny sądowej w XX w. Twórcą współczesnej polskiej szkoły medycyny sądowej na poziomie światowym. To nie tylko lekarz, wykładowca, wychowawca, ale humanista o szerokich zainteresowaniach. Jego podręczniki medycyny sądowej, psychopatologii sądowej i techniki sekcyjnej przez długie lata służyły i służą pokoleniom młodzieży studenckiej, lekarzy i prawników. Badania doświadczalne nad oznaczeniem wieku na zwłokach (na podstawie procesu kostnienia główki kości ramiennej), nad zatruciem tlenkiem węgla (częściowo wspólnie z Włodzimierzem Sieradzkim 1897 r.) i nad utonięciem (częściowo wspólnie ze Stefanem Horoszkiewiczem w 1904 r. [16]) zapewniły polskiej medycynie sądowej liczące się miejsce w piśmiennictwie światowym. Pionier metod eksperymentalnych w medycynie sądowej, m.in. był współtwórcą metody oznaczania hemoglobiny tlenkowo-węglowej – próba Wachholza–Sieradzkiego. Ze szkoły Wachholza wyszli profesorowie medycyny sądowej: Włodzimierz Sieradzki (1870–1941), Stefan Horoszkiewicz (1874–1945) i Jan Olbrycht (1886–1968) [17]. Zapoczątkował wiele metod, co przyczyniło się do znaczących odkryć w historii medycyny sądowej. Dzięki niemu polska medycyna sądowa znalazła się na czołowym miejscu w Europie.

Leon Wachholz (1867–1942) był najwybitniejszym przedstawicielem polskiej medycyny sądowej w XX w. Twórcą współczesnej polskiej szkoły medycyny sądowej na poziomie światowym. To nie tylko lekarz, wykładowca, wychowawca, ale humanista o szerokich zainteresowaniach. Jego podręczniki medycyny sądowej, psychopatologii sądowej i techniki sekcyjnej przez długie lata służyły i służą pokoleniom młodzieży studenckiej, lekarzy i prawników.

Otrzymano: 2010.01.11 · Zaakceptowano: 2010.02.22

Piśmiennictwo i przypisy

1. Fryderyk Hechell: O koniecznej potrzebie Policji lekarskiej. „Roczniki Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 1842 s. 57–60.
2. Bolesław Popielski, Jan Kobiela: Medycyna sądowa. Warszawa: PZWL 1972 s. 5–11.
3. Stanisław Konopka: Andrzej Janikowski profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej. Archiwum Historii Medycyny 1964 s. 251–258.
4. Zdzisław Traunfellner: Polska medycyna sądowa drugiej połowy XIX wieku. Polska Medycyna Sądowa do 1850 r. Archiwum Historii Medycyny 1979 s. 45–60.
5. Jan Olbrycht: Leon Wachholz (1867–1942) [W:] B. Skarżyński (red.) Sześćsetlecie medycyny krakowskiej. T. I: Życiorysy. W sześćsetlecie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1963 s. 303–311.
6. Erazm Baran: Sylwetki polskich medyków sądowych – Leon Blumenstok-Halban. Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 1998 s. 185–189.
7. Wojciech Roeske: Uniwersyteckie Studium Farmaceutyczne w Krakowie 1783–1983. Warszawa 1984 s. 10.
8. Stefan Raszeja: Zarys historii medycyny sądowej w Polsce i jej powiązań z medycyną sądową w krajach niemieckojęzycznych. Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii, 2004 s. 187–191. W 1804 r. powstała pierwsza na ziemiach polskich Katedra Medycyny Sądowej utworzona przy Uniwersytecie w Krakowie.
9. W pierwszym okresie funkcjonowania krakowskiego Zakładu wykonywano tam przede wszystkim sekcje sądowo-lekarskie oraz sporządzano opinie w sprawach karnych i cywilnych w ramach prac usługowych dla organów wymiaru sprawiedliwości. W kolejnych latach poszerzano zakres podejmowanych prac usługowych o oznaczanie obecności alkoholu we krwi i moczu oraz o badania zawartości tlenu węgla w materiale biologicznym. Ponadto w niewielkim zakresie przeprowadzano badania dowodów rzeczowych oraz badania serologiczne, natomiast sądowe badania toksykologiczne wykonywane były w Zakładzie Chemii Lekarskiej UJ. Pod koniec okresu międzywojennego liczba sekcji zwłok wykonywanych w sprawach o charakterze administracyjno-sanitarnym i sądowo-lekarskim nieznacznie wzrosła i w latach 1936–1939 wynosiła około 240 rocznie.
10. Zdzisław Traunfellner: Polska medycyna sądowa drugiej połowy XIX wieku. Polska Medycyna Sądowa do 1850 r. Archiwum Historii Medycyny 1979 s. 45–60.
11. Barbara Janicka: Polski Słownik Biograficzny, Polska Akademia Nauk. Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla. Warszawa Kraków. 1996 s. 250–252.
12. Stefan Raszeja: Zarys historii medycyny sądowej w Polsce i jej powiązań z medycyną sądową w krajach niemieckojęzycznych. Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 2004 s. 187–188; Bolesław Popielski, Jan Kobiela, Medycyna sądowa. Warszawa: PZWL 1972 s. 9–11.
13. Od samego początku z ośrodkiem krakowskim związany był także jego uczeń prof. Jan Olbrycht (1886–1968), który w 1923 r. objął specjalnie dla niego utworzoną drugą Katedrę przy Zakładzie Medycyny Sądowej. Natomiast na funkcję kierownika tej katedry został powołany w 1933 r. Obok prowadzenia zajęć dydaktycznych uczestniczył także jako rzeczoznawca w wielu karnych procesach sądowych.
14. Bolesław Popielski: Zakład Medycyny Sądowej Uniwersytetu Jagiellońskiego podczas okupacji hitlerowskiej. Przegląd Lekarski 1968 s. 92–98.
15. Marian Kusiak: Dzieje Katedry Medycyny Sądowej. [W:] Sześćsetlecie medycyny krakowskiej. Tom II: Historia katedr. W sześćsetlecie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Państwowe Wydawnictwo Naukowe: Kraków 1964 s. 313–339.
16. Tadeusz Marcinkowski: Profesor Stefan Horoszkiewicz (1847–1945) założyciel Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej w Poznaniu. Polski Tygodnik Lekarski 1975 s. 1505–1507.
17. Ludwik Hirsfeld i in. (red.): Dziesięciolecie medycyny w Polsce Ludowej, 1944–1954. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich: Warszawa 1956 s. 135.